

עצמות קדושות בעפולה

הרב ב. הלחמי

בימים אלו
מלאו 190
שנה מאז
נסתלק
מעמנו בעל
ה'מאמר^[אוצר החכמה]

**מרדכי' - הלא
הוא הגאון רבי
מרדכי כרמי
זיע"א, מגדולי
ישראל בזמן
החיד"א | הוא
היה מחכמי
קרפנטרס
שבפרובנס ומקום
קבורתו לא
נודע | לא מזמן
התגלה סודו:
יהודים מקומיים
רצו להרחיב את
בית הכנסת, פינו
את הקברים
ושלחו את
עצמותיו של גדול
ישראל לקבורה
בארץ הקודש |
כך פתר הרה"ג
ר' נתן קאהן
שליט"א את
התעלומה: גילוי
קברו של 'המאמר
מרדכי' בעפולה**

שנה לאחר מכן, ככל הנראה לאחר שיהודים יחידים חזרו, עד לגירושם הסופי. חזרה רשמית אפשרה רק אחרי המהפכה בשנת תקמ"ט, ואלו הצטרפו ליחידים שחיו אז בצרפת.

יש לדעת כי צרפת של אז הייתה הרבה יותר מצומצמת בשטחה ממה שאנו מכירים היום. כל הפרובינציה הדרומית הייתה מחוץ לשלטון מלכי צרפת, ומשם "חכמי פרובינציה" המפורסמים אצל רבותינו הראשונים - המאירי, רבינו יהונתן מלונגיל, הראב"ד בעל ההשגות, וכדומה הרבה. גם אלזס במזרח, ליד גרמניה, לא הייתה קשורה לצרפת, אבל שם לא היו חכמים ידועים שהתגלו כחכמי התורה היהודית והתורתית. אך הייתה כבדת ארץ מעניינת שקיבלה יהודים שבאו לדור בחיקה, ובה עיירות האפיפיור. בדרך כלל האפיפיורים התגוררו ברומא, אבל בתקופה מסוימת, אחרי ויכוחים ופילוגים חמורים, האפיפיורים עברו מטעמי ביטחון להתגורר בעיירה הנקראת בשם "אביניון", על נהר רון (בין ליאון למרסיי). מלבד זאת היו עוד כמה עיירות שנכנסו תחת שלטון האפיפיורות, בין השאר העיירה "קרפנטרס". התקופה של נוכחות האפיפיורים נגמרה בערך בשנת הע' לאלף הראשון, אבל העיירות האלו נשארו צמודות לוותיקן וחזרו לשלטון צרפת רק עם המהפכה הצרפתית.

היהודים במחוז זה

מה היה גורלם של היהודים באותה תקופה? המעניין הוא שדווקא האפיפיורים הסכימו שהיהודים שגרו באזור יישארו ויקבלו את חסותם. מדובר בקהילות ותיקות שהיו להן

ימים אלו מלאו 190 שנה מאז נסתלק מעמנו בעל ה'מאמר מרדכי' - הגאון רבי מרדכי כרמי זיע"א, מגדולי ישראל בזמן החיד"א. מרן החפץ חיים זצוק"ל מביא בספר המשנה ברורה דברים משמו כ-150 פעמים בחלקי חיבורו השונים, וניכרת הערכתו הגדולה לפסקיו אותם הביא רבות להלכה, דבר המעיד על חשיבותו של המחבר שהיה בדורו אחד מגדולי הפוסקים. אחד הדברים המרתקים יותר בעניין התרחשו רק לאחרונה, ועליהם נסובה כתבה זו. הכל החל כשהרב נתן קאהן שליט"א, עורך ה'קונטרס' - העיתון לרוברי צרפתית הרואה אור בארץ הקודש - ערך מחקר שלם על האזור בדרום צרפת שבו התגורר, חי ופעל בשעתו ה'מאמר מרדכי'. כשהגיע לשאלה - היכן הקבר של המאמר מרדכי, אנה נעלם - הוא הגיע למבוי סתום: איש מבין החוקרים והיושבים במקום בדור האחרון וקודם לו, לא ידע דבר על מקום קבורתו של אחד מגאוני ארצם. הוא החל לחפש, כשהפתרון נחשף ממש לאחרונה ועל פיו עולה התוצאה המדהימה כי רבי מרדכי כרמי זיע"א קבור - בעפולה! ^{אח"ח 6333787}

לראשונה אנו מביאים את עיקרי סיפור פתרון התעלומה, שהינו מסמך מאלף ממש.

ניצני ההיסטוריה הצרפתית

בראשית הדברים, ראוי להבהיר מעט על האזור בו התגורר בעבר בעל ה'מאמר מרדכי'. באותן שנים גורשו היהודים מצרפת, עוד לפני שספרד עשתה זאת. זה קרה כמה פעמים, אבל הגירוש הסופי היה בשנת ס"ו לאלף האחרון. הרבר חזר על עצמו תשעים

מקום קבו

(24 מוסף שבת קודש)

א"ח 5891434

הוא היה תלמיד מצטיין כבר בצעירותו, ואביו שהיה סוחר גדול ומוכר תמך בו ביד רחבה כדי שיוכל להשקיע כל עתותיו בתלמוד ובהלכה. הוא היה הילד השלישי במשפחה - כשהאחד היה סוחר, השני נלקח על ידי הכנסיה ונשלח לרומא, וחרף כל מאמצי המשפחה ורב המקום רבי יעקב איספיר (שפירא בעבר כנראה) להצילו, הבן לא הוחזר לחיק משפחתו.

רבי מרדכי למד תחילה אצל רב המקום הרב איספיר, וכבר בגיל מאד צעיר התקבל כרב בבית הדין המקומי. הוא פרסם את ספרו על השולחן ערוך בשנת תקמ"ד, בליוורנו אשר באיטליה, וקראו בשם - מאמר מרדכי חלק א'. שנתיים אחר כך הוציא לאור חלק שני. הוא כתב הרבה דברי הלכה והנהגה שבהם אף חלק על רבינו החיד"א בברכי יוסף, אם כי הגרי"ח אוזולאי נתן לו הסכמה מכובדת לספרו.

לאחר מכן, כשבסביבת החיד"א הסבו את תשומת ליבו על מה שהגר"מ כרמי זיע"א חלק עליו בהרבה מקומות, החיד"א ענה לטענותיו בספר כתוב ומפורט אשר נקרא בשם - 'מחזיק ברכה', אבל הוא השיב לו כדרכם של לוחמי תורה בספר תשובות אשר נקרא בשם - דברי מרדכי...

הגר"מ כרמי עזב את העיר קרפנטרס עם המהפכה הצרפתית, ועבר לעיר הגדולה באזור - אקס אן פרובנס. בשלב מסוים, אורגנה בפריז אסיפת חשובי העדה כדי לענות לשאלות של נפוליאון שרצה להחליש בדרך זו את כוחה של היהדות, אבל המאמר מרדכי סירב לבוא.

הוא חי שם עוד כ-30 שנה, ונפטר בגיל 75. בשנותיו האחרונות חשב לעבור ולהתגורר בארץ הקודש, ואף הכין עצמו לכך ועיכב כל שליח של ארץ ישראל שעבר בעירו כדי

מנהגים משלהם, שקשה לשייך אותם לאשכנזים. כן היו להם גדולי עולם משל עצמם, כאשר המוכר מביניהם היה רבינו מנחם המאירי מקרפנטרס.

האפיפיורים הגבילו את יישוב היהודים באזורים מסוימים בעיירות אלו, רובעים מצומצמים אשר נקראו "מסילות", ולא גטאות, שהוא שם איטלקי. מצב היהודים במקומות אלו היה די קשה. לא נתנו להם להתרחב, הם נאלצו לבנות בניינים לגובה רב והמקום היה חשוך ומלוכלך.

עם זאת מבחינה רוחנית, הקהילות היו די עצמאיות. הייתה להם בעיה חמורה, אחרי שנאסר עליהם להחזיק גמרות. החיד"א מספר בספרו 'מעגל טוב' ששכח להחביא את הגמרא שלו כשביקר שם בשנת תקט"ו, ורעד ממש כשעבר את הגבול. באמת, בסיעתא דשמיא גדולה לא מצאו את הספרים האלו ברשותו, והוא הצליח לעבור בשלום...

היהודים גם חויבו לשמוע אחת לזמן מה הטפה של איש הכנסיה - וחויבו גם לשלם לו את שכר השמחותיו.

היו כמובן גם קשרים עם שאר רבני התקופה. יש אפילו סיפור מיוחד על פריצה בענייני ייבום אשר הגיעה לבית הדין של מרן הבית יוסף של רבי יוסף קארו זיע"א, ולאחר ויכוח נוקב שהעסיק הרבה רבנים באירופה של אז, נפסקה ההכרעה, המובאת בשו"ת הבית יוסף, ענייני כתובה, תשובה יג.

בסך הכל גרו שם באותה תקופה - 2,000 יהודים, מניין נכבד באותם שנים.

ראשית צמיחת המאמר מרדכי

רבי מרדכי כרמי זיע"א נולד במקום זה בערך בשנת תק"י.

רתו כן נודע

מקום קבורתו כן נודע

המושף מעמוד 25

ללמוד את השפה המדוברת בארץ ואת מנהגיה השונים. למעשה, הוא לא הצליח להגשים את חלומו הגדול.

איך מגיעים לתיעוד אודותיו

כשהרב נתן קאהן גמר את מחקרו על יהודי האזור בכלל, ובפרט על הגר"מ כרמי שמאר משך את תשומת לבו, הוא חיפש חומר איורי ואולי את תמונת הקבר שלו, שהרי את תמונת הרב עצמו לא חשב לרגע שיהא בידו להשיג. הוא פנה לרב המקומי, ושאל אותו אודות מקום קבורתו של המאמר מרדכי. כן פנה אל הרב הנוכחי של Aix-en-Provence, רבי נסים סולטאן, כדי לנסות לברר את מקום קבורתו של הגר"מ כרמי ונענה על ידו בנחרצות – 'לא ידוע'. אותו רב הבטיח לחפש יותר לעומק.

אחרי זמן לא מרובה, חזר הרב אל עורך קונטרס עם בשורה לא כל כך טובה, ואמר: בזמנו, בערך בשנת תשכ"ה, או חמש שנים יותר מאוחר, הקהילה של אקס אן פרובנס הייתה צריכה מקום גדול יותר לבניית בית הכנסת שלהם. הם לקחו את הגופות שהיו טמונות בבית הקברות היהודי ושלחו אותן לארץ ישראל. וכשנשאל 'לאן', הייתה התשובה המפתיעה: לבית הקברות של עפולה.

הרב קאהן התקשר מיד לחברא קדישא של העיר, והם אכן אישרו זאת ומסרו לו שיש אפילו איזושהי מצבת זיכרון לקהילה זו בבית העלמין. הרב קאהן – שהוא כהן – ביקש מהאיש לצלם עבורו את האבן המעידה על כך, וקיבל זאת.

כתב היד שחושף טפח נוסף

לאחר חיפוש נרחב אחר מידע על המחבר האמור, הצליח בס"ד למצוא עוד מציאה מעניינת, עצם כתב יד קודש

למקומות הללו, ורוב האברכים ממש מקפידים על קלה כבחמורה בכל תג וענין. לכן אנו מקפידים שבמקומות אלו הם ירגישו ממש כמו בביתם, זה מקשה עלינו לא מעט כשמדובר במקומות שבהם אברכים, כי הם שמים לב לכל פרט, ובכל דבר קטן כגדול שואלים, ומעבר לכך שעניניהם פקוחות, אנו מרוויחים שיש לנו השגחה של הציבור במאות עיניהם.

לא אשכח שפעם הבאנו גבינה דומה לזו שהיינו רגילים להביאה, ורק האריזה היתה שונה. מיד באו לשאול וטענו שאין במהדרין כזאת גבינה, והוצרכנו להסביר להם מהיכן זה בא ומהי חותמתו, אבל זה מחזק אותנו לעמוד לימין מהדירי הכשרות שיוצרים נאמנה שעל משגיח צמוד משאירית ישראל הם יכולים לסמוך בקלות ברמה מקסימלית ב"ה.

מלבד זאת צריך לדעת שהרבה מקפידים על שחיטה מהודרת כולל צומת הגידים וכו', אך לא עושים חשבון ש'תולעת' אחת הקיימת בחסה, חמורה פי אלף משחיטת עוף ללא חומרא זו או אחרת, כי אלו איסורים רבים מראוריתא, ולכן ההקפדה בכל דבר כולל בבדיקת הירקות מחקרים היא עצומה ומושלמת במידת הניתן.

במה עוד יש צורך בבדיקה מלבד המטבחים?

יש בדרך כלל סתירה וקונפליקט קבוע בין הצוות של המקום למשגיחים, כי בעוד המשגיח מבקש לעכב הזמן בבדיקת הכשרות, לייקר את הבישולים בצורך של הקפדת הכשרות, ולדאוג לחומרות שונות שאינם רגילים בהן, בעל הבית אינו שש בכך ומנסה בכל דרך להתחמק מכך במידת הניתן, לכן תפקידו של המשגיח להיות ממש 'בלש' בכל זמן ההשגחה במקום.

וזה כולל מלבד ההשגחה על עצם הבישולים, בדיקת העירוב, מים של שבת, מוני מים וגנרטור, אידישקייט וטלוויזיות וחופי ים ותוכניות במלונות, שהכל עובר חותמה של משמרת הקודש והצניעות של הרב בלוי.

לסיום, ביקשנו מהרב רפאל מירני שליט"א – שבקיא בתחום ההשגחה ונסינו המוכח ניכר בדיוורו היטב – שיאמר לנו במה כרוך הענין של הכשרת מלון שהוא דבר המצוי לקראת ימי הקיץ הקרבים ובאים עלינו?

'כדי להכשיר מלון מהכשר הרבנות למהדרין שארית ישראל' – שח לנו רבי רפאל – 'דבר ראשון יש צורך להכשיר את כל הכלים אחרי 24 שעות מבישולי הרבנות, וזה כולל סירים ותנורים, צלחות ומזלגות, שהכל יהיה מוכשר כהלכה, ודבר ראשון צריך לדאוג שהמבנה מתאים למהדרין שיש בו הפרדה ראויה בין חלבי לבשרי, וכשקיבל האישור להכשרה, השלב הבא הוא הבאת חומרי גלם, שהם מביאים זאת ברמה שלנו, כולל פיקוח מהכשרויות של המוצרים, ובעיות של חמץ שעבר עליו הפסח, שבמלונות מוציאים אחרי תקופה פתיתים וקוסקוס בשקים גדולים שהם מלפני פסח, ובדיקת כשרות מקור הירק, והבשרים כראוי.

המעלה היא שהמשגיח נמצא כל העת שהמטבח עובד, כולל בזמן הוצאת והגשת האוכל, והוא חייב להיות ולוודא שקיימת הפרדה בין בשר לדגים, ולא סומכים על איש מלבד המשגיח עצמו המכיר את הבעיות העלולות להיווצר כל העת.

בקיטרינג המנוהל על ידי בעלי אולמות שמחה, בכל הכשרויות אם אינך מקבל השגחה במטבח, אחרי שיוצא האוכל מהמטבח הכשר לאירוע, אין כלל השגחה ומעשה שהיה באחת הכשרויות שהגיע האירוע למקום אחר, ובאמצע האירוע נגמרה לו החסה, והוא רץ לחנות לרכוש חסה נוספת, ובאותו אירוע היה משגיח צמוד, והוא הלך לשטוף לו החסה כראוי באותה כשרות, אך אם לא היה משגיח שכזה, איך נדע ששטף כראוי. לא אחת אירע שרב מלצרים נגמרו לו קופסאות המלפפון החמוץ, והולך לרכוש, וקונה בדרך אף קרקרים שאינם יודע שכל דבר צורך השגחה מיוחדת ואחראית.

אנשים חושבים שעבודת הכשרות במטבחים היא של מה בכך, רק שיבואו לסיירו לראות זאת כמובן, כמה עמל ויזע מחד, ואחריות ודקדוק מאידך, תלויים בכל דבר וענין עד לגמר המוצר ואכילתו בתכלית ההידור, ויבינו כמה חובה להתחבר לכך בכל המסגרות האמורות בשמירה קפדנית על כללי ההלכה והכשרות.

קווים זעירים לדמותו של המאמר מרדכי

בין חכמי ההלכה והפסיקה בדורות עברו, חשיבותו של הגאון רבי מרדכי כרמי ז"ע רבה היא. ספרו "מאמר מרדכי", תופס מקום בולט בספרות ההלכתית, וחלק מהחלטותיו מתקיימות עד עצם היום הזה, שכן הן מובאות במשנה ברורה, או שהתקבלו בקהילות הספרדיות. לפי המתברר, הגר"מ כרמי כיהן כאישיות התורנית החשובה ביותר.

הגר"מ ז"ע הינו בנו השני של רבי אברהם כרמי, שהיה אחד מנכבדי וחשובי קרפנטרס, האב שרצה שבנו מרדכי יקריש את עצמו ללימוד התורה, הפציר בו לעשות כן, ואת ההון המשפחתי השקיע כדי שיוכל לעשות זאת ללא דאגות.

בגיל ט"ו, מרדכי הצעיר קיבל את הסכמת הרב של בית הדין המקומי. וכבר בגיל זה הוזמן לדבר בשבתות ובחגים לפני בני הקהילה. עם הגיעו לפרקו נישא לרעייתו אסתר, בתו של נכבד מקומי, ונולדו להם שני בנים וארבע בנות.

לאחר תקופה השתקע באקס אן פרובאנס, והמשיך בעיסוקו העיקרי: לימוד התורה וההלכה. עם זאת, קשיים גדולים פגעו בו: הוריו, אשתו וארבעה מילדיו נפטרו – ככל הנראה ממחלת השחפת. בנוסף, ירד ההון המשפחתי שסייע לו להגות בתורה ללא הפרעות לטמיון, והיה עליו לדאוג לגורל משפחתו. אחד מצאצאיו הורה כי הוא עסק אז בסחר בשקדים, שהיה ענף שבו עברו יהודים רבים.

הוא נישא בשנית עם אישה ממשפחת אקס, ואף היא נפטרה בגיל צעיר, ובגיל נ' נישא בשלישית, ונולדו להם שלושה בנים. לאחר שנים ספורות לקה הרב בחוליו עד שהגיע לעיוורון. בניו ותלמידיו קראו לפניו מספרי השו"ת וההלכה, והבינו כי רבי מרדכי לא יוכל לחיות בלי לימוד תורה רצוף.

בהיותו כבן ע"ב שנים, החליט שלא ללבוש יותר את התלבושת המזרחית. ובהלווייתו סיפרו, שהרב רצה לעזוב את צרפת ולעלות לארץ הקודש, עם זאת לא עלה הדבר בידו, והוא נסתלק לבית עולמו בגיל ע"ה שנים.

ספרו 'מאמר מרדכי' נודע ברבים רק לאחר שעמל על כתיבתו שלוש פעמים, ובפעם השלישית לאחר שהגיה וסיים, הביא את ספרו לדפוס בליוורנו. יתר על כן, היה ידוע בקרב הרבנים כי הרב כרמי היה מאוד זהיר לגבי כתיבתו בהלכה.

בנוסף למהדורה הראשונה של מאמר מרדכי, שתי המהדורות האחרונות פורסמו ברבים, אחד מהם הוא של בנו רבי יהודה, שכתב הקדמה ארוכה וחשובה, כשבה הטקסט של השולחן ערוך מודפס באמצע העמוד כמהדורה הראשונה, והפרשנות של חיבורו סביב לה. ידוע אף שהמאמר מרדכי הכין ספרים נוספים לדפוס, כולל ספר על הרמב"ם ופרשנות על מסכת שבת, אבל אף אחד מהם לא פורסם ברבים, לדאבון לב.

של המאמר מרדכי, וזאת במרחק של 100 מטר מביתו בשכונת גאולה אשר בירושלים. נודע לו באקראי כי הגר"ר רייכמן שליט"א מחזיק באמתחתו בין יתר כתבי היד של רבי אברהם טיקטין ז"ע בעל ה'פתח הבית' ועוד ואת כתב היד של המאמר מרדכי על 'רבינו יהונתן על הרי"ף' בעירובין...

אבל יותר מכך הטריד אותו, האם אכן 'יהודים' לקחו את עצמות אחד מגדולי ישראל בדרום צרפת, והביאו אותם ללא הכבוד הראוי לקבר אחים משותף בעפולה הרחוקה?!

הרב קאהן לא הפסיק להתעניין בנושא, הגם שהקהילה החדשה החרדית בעפולה, אשר בנו של הרב קאהן מתגורר בה, חשקה אף היא מאד לדעת את האמת אודות עצמות הגדולים הטמונים אולי בעירם. עבורם היה זה חלום מיוחד, שקהילת עפולה תזכה שאחד הגדולים מבין רבני צרפת מלפני שנים כה רבות, ישכון כבוד בבית העלמין אשר בקרבתה.

ואכן, הרב קאהן חיפש לדבר עם היסטוריון יהודי שגר בעיירה הזאת, אבל גם הוא לא ידע לאשר את הסיפור במדויק. הרב שטיפל אז בנושא כבר אינו בין החיים, אך ידוע שהיה שומר מצוות וירא שמים ללא פשרה. יש להניח שלפחות הוצאת העצמות נעשתה כדון על פי כללי ההלכה. נפקא מינא – האם מותר לכהנים להיכנס לבית הכנסת שנבנה על בית הקברות מטעם טומאה – בלי להתייחס לשאלה של איסור הנראה שחל על המקום... בדיקה מעמיקה נוספת, לא העלתה דבר: בעירייה של 'אקס אן פרובנס' – אין שום תיעוד של בית הקברות הישן הזה.

אוצר החכמה

סוף מעשה במחשבה תחילה

'המעניין' – מסכם לנו הרב קאהן – 'שרצון יראיו יעשה, וממש לאחרונה נתמנה רב חדש לעיר עפולה, הגר"ר דניאל דהן שליט"א, שהיה קודם לכן רב בנגסי. הרב קאהן והרב דהן מכירים זה את זה מזמן, והרב דהן אשר הכיר את הסיפור, לקח על עצמו לנסות לגלות מה קרה באמת עם קברו של הגר"מ כרמי ז"ע"א בעפולה. ימים ידברו...

אם יש בידיכם פרטים נוספים, או מידע היכול ללמד על אירוע זה, או אודות המאמר מרדכי – רבי מרדכי כרמי ז"ע"א, נשמח להתקשרותכם עם הרב קאהן: 052-7616268 וכך אולי נוכל להגיע להשלמת המלאכה ולגילוי מקום קברו המדויק של המאמר מרדכי שיום פטירתו חל ממש בימים אלו, ותורתו נשתמרה עד היום הזה לרבים.